

Arkadiusz Kaźmierczak

Zarys pedagogiki sportu

Podręcznik
dla studentów nauk o wychowaniu

Zarys pedagogiki sportu

Podręcznik
dla studentów nauk o wychowaniu

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Arkadiusz Kaźmierczak

Zarys pedagogiki sportu

Podręcznik
dla studentów nauk o wychowaniu

Arkadiusz Kaźmierczak – Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu
Pracownia Wychowania Fizycznego i Zdrowotnego
91-408 Łódź, ul. Pomorska 46/48

RECENZENT

Danuta Umiastowska

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

REDAKTOR

Barbara Herman

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/wrangel

© Copyright by Arkadiusz Kaźmierczak, Łódź 2019

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2019

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.08958.18.0.M

Ark. wyd. 10,2; ark. druk. 14,75

ISBN 978-83-8142-424-0

e-ISBN 978-83-8142-425-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

*Pracę tę dedykuję żonie Annie
oraz synom Michałowi i Konradowi*

Spis treści

Wprowadzenie	9
--------------------	---

Rozdział I

Pedagogiczny wymiar wychowania fizycznego i sportu na przestrzeni dziejów	15
1.1. Od Platona do pozytywistycznej wizji aktywności fizycznej człowieka	15
1.2. Kalokagatia – wychowawczy model igrzysk starożytnej Grecji.....	32
1.3. Wychowanie fizyczne i sport w polskiej myśli pedagogicznej	44

Rozdział II

Społeczno-kulturowe paradygmaty współczesnego sportu	61
2.1. Kultura fizyczna w dyskursie społecznym	61
2.2. Wychowawczy wymiar sportu w świetle jego społeczno-kulturowych realiów	67
2.3. Pedagogika sportu w poszukiwaniu tożsamości naukowej.....	83

Rozdział III

Etyczne, resocjalizacyjne i inkluzyjne wartości aktywności sportowej.....	99
3.1. Znaczenie zasady fair play w sporcie, edukacji i życiu społecznym	99

3.2. Wychowanie przez sport w kontekście resocjalizacji i przeciwdziałania agresji.....	111
3.3. Sport jako źródło tworzenia nowych wartości w aktywności osób niepełnosprawnych.....	125

Rozdział IV

Idea olimpizmu jako humanistyczna wartość współczesnej rzeczywistości	139
4.1. Pedagogiczna wizja neoolimpizmu barona Pierre'a de Coubertina	140
4.2. Humanizm olimpijski – idea a rzeczywistość	152
4.3. Olimpijskie inspiracje w literaturze i sztuce	161

Rozdział V

Sport i olimpizm w programach edukacyjno-wychowawczych...	175
5.1. Edukacja olimpijska i pedagogiczne konotacje.....	176
5.2. Społeczno-wychowawcze wartości sportu olimpijskiego na przykładzie wybranych programów edukacyjno-wychowawczych	184
5.2.1. Programy edukacji sportowej realizowane w polskim systemie oświaty.....	185
5.2.2. Programy edukacji sportowo-olimpijskiej w wybranych krajach	191
Bibliografia	201
Załączniki	225

Wprowadzenie

*Sport jest częścią dziedzictwa każdego człowieka
i nic nigdy go nie zastąpi.*

Pierre de Coubertin¹

Stojące w obliczu wielu szans i zagrożeń społeczno-kulturowych społeczeństwo XXI wieku wymaga działań na rzecz tworzenia cywilizacji tolerancyjnej, dającej podstawy egzystencji w duchu przyjaźni, dialogu, szacunku dla innych oraz przestrzegania i respektowania norm określających zasady współżycia społecznego. Społeczna rzeczywistość przesycona niepewnością co do możliwych kierunków przemian, wymusza zintensyfikowanie sposobów znajdowania środków zaradczych. Poszukuje się idei, koncepcji, treści, metod i środków, których wartości wychowawcze będą bardziej adekwatne i skuteczne wobec pojawiających się wyzwań. Wydaje się, że szczególne miejsce we współczesnych koncepcjach pedagogicznych zajmuje aktywność sportowa – identyfikowana jako powszechne zjawisko społeczne i źródło wielu emocji – będąca również fenomenem cywilizacyjnym bez precedensu w całej historii współczesnej kultury, a tym samym w istotny sposób

---

¹ Cyt. za: *Biała księga na temat sportu* (Komisja Wspólnot Europejskich, Bruksela 11.07.2007), https://erasmusplus.org.pl/wp-content/uploads/2014/01/BIA%C5%81A_KSIEGA_SPORTU.pdf (dostęp: 16.04.2019).

oddziałująca na system wartości i zachowanie człowieka. Koncepcja pedagogicznych walorów aktywności fizycznej miała na przestrzeni wieków wybitnych przedstawicieli, do których zaliczają się m.in. Platon, Arystoteles, John Locke, Sebastian Petrycy, Jędrzej Śniadecki, Pierre de Coubertin, Władysław Osmolski, Eugeniusz Piasecki. Wszyscy oni postrzegali w uprawianiu ćwiczeń cielesnych i sportów nie tylko system zabiegów higieniczno-zdrowotnych kształtujących poziom sprawności fizycznej, ale traktowali ruch jako ważny element życia społecznego ze szczególnym wskazaniem jego wartości ogólnowychowawczych.

Z reguły wychowawcze wartości sportu pojawiają się co jakiś czas w świadomości osób odpowiedzialnych za edukację w obliczu kryzysu wychowania, kryzysu środowisk wychowawczych (rodziny, szkoły), braku autorytetów wywołanych mniej lub bardziej świadomymi działaniami. Kształtowanie właściwych postaw w aktywności sportowej, w zgodzie z przyjętym systemem wartości, stanowi istotny przejaw wychowania, któremu przypisuje się kanyony nawiązujące do antycznej kalokagatii, czyli zdrowia, sprawności, urody, piękna, pokoju, uczciwości i mądrości. Wskazane wartości są również uzupełnieniem koronnych założeń olimpizmu i zasady czystej gry (*fair play*) powszechnie wykorzystywanych w systemach edukacyjnych na całym świecie.

Początki sportu datowane są na czasy antyczne – głównie starożytną Grecję, natomiast jego współczesny model wywodzi się z dziewiętnastowiecznej Europy. Etymologia wyrazu *sport* jest równie zamierzchła, wywodzi się bowiem od łacińskiego wyrazu *disport*, oznaczającego zabawę, gry i wszelkie ćwiczenia na wolnym powietrzu poza bramami miast starożytnego Rzymu. W języku polskim po raz pierwszy słowo to zostało udokumentowane w 1856 roku w jednoaktowej komedii *Wyścigi konne w Warszawie* przez prozaika i poetę Konstantego Gaszyńskiego:

Polska w drodze postępu kołem leci chyżem
Stanęliśmy na równi z Anglią i Paryżem
Mamy wyścigi konne, sport wzmaga się wszędzie
A jeśli rząd pozwoli i Jockey Club będzie².

Rozliczne próby definiowania pojęcia *sport* przez wielu badaczy koncentrują się na wskazaniu jego podstawowych zalet stanowiących pożądaną zakres aktywności takich jak współzawodnictwo, przestrzeganie określonych zasad i reguł, dążenie do doskonałości, manifestacja uzyskanej sprawności na arenie sportowej oraz w wysokim stopniu kształtowanie potencjału osobotwórczego. Od czasów helleńskiej agonistyki sport, postrzegany jako efektywne narzędzie kształtowania postaw obywatelskich, stanowił również integralną część greckiej paidei. Współcześnie spośród zalet przemawiających za jego społeczną użytecznością wymienić można następujące cechy: 1) neutralność światopoglądowa, 2) wolność od dyskryminacji rasowej, 3) włączanie do aktywności osób niepełnosprawnych i niedostosowanych społecznie, 4) powszechna akceptowalność przez osoby w każdym wieku, 5) bycie jednym z istotnych przejawów ludzkiego życia w wymiarze psychofizycznym, etycznym, politycznym, ekonomicznym, społecznym i wychowawczym.

Przy wskazaniu wszystkich korzystnych aspektów społeczno-wychowawczych aktywności sportowej trudno pominąć tezę, że współczesny sport rozwija się w warunkach niezwykle zmiennej i dynamicznej rzeczywistości, która z jednej strony jest szansą dla globalnego utrwalania pożądanego wartości, z drugiej zaś stanowi realne zagrożenie, a także wyzwanie dla nabytych i utrwalaonych drogą ewolucji humanistycznych paradygmatów sportu. Wbrew przyjętym zasadom rywalizacja sportowa – zarówno wśród zawodników, jak i kibiców – zaczęła służyć demonstrowaniu potęgi

---

2 K. Gaszyński, *Pro publico bono. Nowe poezje*, W Księgarni Polskiej, Paryż 1858, s. 15, cyt. za: W. Lipoński, *Humanistyczna encyklopedia sportu*, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Warszawa 1987, s. 313.

poszczególnych krajów oraz realizacji ich celów politycznych, narastaniu zjawisk komercjalizacji, dopingu wśród sportowców, zwycięstwa za wszelką cenę czy też ksenofobicznych zachowań.

Aktywność sportowa, wpływając wszechstronnie na sferę fizyczną, emocjonalną i społeczną osobowości jednostki, w zasadniczy sposób konstytuuje postawy społeczne (cele, styl, jakość życia) w życiu dorosłym. W tym kontekście istotna wydaje się rola pedagogiki sportu jako stosunkowo młodej subdyscypliny pedagogicznej, która w obszarze metodologii badawczej wyznaczyła trzy główne kierunki eksploracji: hermeneutyczną, empiryczną i projektową. W europejskim szkolnictwie wyższym pedagogika sportu została uznana za ważną dyscyplinę akademicką w dziedzinie nauk o sporcie, której celem jest wspomaganie działań edukacyjnych (wychowawczych) osób uczestniczących w treningu sportowym oraz innych formach aktywności fizycznej, niezależnie od miejsca i czasu ich realizacji w ciągu całego życia. Pedagogika sportu jako nauka o charakterze interdyscyplinarnym ma trzy zasadnicze wymiary stanowiące podstawę jej zainteresowań dydaktycznych i badawczych: 1) wiedzy w kontekście historycznym, politycznym i społecznym, 2) relacji (współdziałania) wychowanków na polu aktywności sportowej i jej konsekwencji pedagogicznych, 3) interakcji społecznych w relacji trener/nauczyciel–wychowanek.

Autor w niniejszym opracowaniu przedstawił wybrane zagadnienia z zakresu **pedagogiki sportu** mające na celu pogłębienie wiedzy podstawowej z tego zakresu, zwłaszcza przydatnej dla studentów **nauk społecznych ze szczególnym wskazaniem kierunków i specjalności pedagogicznych**. Zaprezentowanie pełnej tematyki dotyczącej teorii i praktyki tej subdyscypliny pedagogicznej wydaje się trudne do zrealizowania, niemniej jednak przedstawione tu poszczególne rozdziały należy analizować jako wprowadzenie do podstawowych zagadnień pedagogiki sportu w kontekście jej społeczno-kulturowych, inkluzyjnych, resocjalizacyjnych oraz

etycznych uwarunkowań. Studia z zakresu pedagogiki sportu, czerpiące z jej historycznych fundamentów, idei olimpiizmu i zasady fair play w przekonaniu Autora mają umożliwić studentom pełniejsze zrozumienie znaczenia sportu w przestrzeni społecznej.

Szczególne podziękowania kieruję do Recenzentki – Pani Profesor Danuty Umiastowskiej oraz Redaktorki – Pani Barbary Herman, których cenne uwagi i refleksje stanowiły inspirację do dalszego doskonalenia przejrzystości myśli i formy prezentacji tego podręcznika. Wyrazy wdzięczności składam również żonie – Annie Kaźmierczak za wsparcie w tworzeniu tej publikacji i pomoc w tłumaczeniu tekstów obcojęzycznych.

Rozdział I

Pedagogiczny wymiar wychowania fizycznego i sportu na przestrzeni dziejów

Wychowawcze i kształcące wartości kultury fizycznej oraz sportu mają wielowiekową historię – długą niemal tak jak istnienie kultury ludzkości. Koncepcja pedagogicznych i edukacyjnych walorów aktywności fizycznej miała na przestrzeni wieków wybitnych przedstawicieli, którzy w uprawianiu ćwiczeń cielesnych oraz sportów widzieli nie tylko system zabiegów higieniczno-zdrowotnych kształtujących poziom sprawności fizycznej, ale uznawali zażywanie ruchu za ważny element życia społecznego ze szczególnym wskazaniem jego wartości ogólnowychowawczych i zdrowotnych.

1.1. OD PLATONA DO POZYTYWISTYCZNEJ WIZJI AKTYWNOŚCI FIZYCZNEJ CZŁOWIEKA

Wzorcem stała się antyczna paideia, stanowiąca źródło helleńskiej kultury, której myślą przewodnią był harmonijny rozwój człowieka. Sprawność fizyczna, piękne ciało i wiedza o szlachetnych sztukach i literaturze tworzyły zaletę greckiego ideału – pięknego i dobrego obywatela. Mistrzem dążenia do ideału piękna i dobra, zwanego kalokagatią¹, był wielki

---

¹ Starogreckie καλοκάγαθια (*kalokagathia*), od καλὸς κάγαθος (*kalos kagathos*), co dosłownie znaczy 'piękny i dobry'.

myśliciel Arystokles – znany powszechnie (z racji szerokich barów) pod przydomkiem Platona (427–347 p.n.e.). Najsłynniejszy z uczniów Sokratesa atletyczną budowę ciała zawdzięczał sportowym zamiłowaniom, do których można zaliczyć przynoszące mu spore sukcesy walki zapaśniczej². Zdobył gruntowne wykształcenie, które według ówczesnych zasad greckich polegało na wychowaniu do harmonii ducha i ciała (kalokagatii), a więc obejmowało zarówno edukację, jak i kształtowanie fizycznej sprawności człowieka. Ten wielki sofista, podejmując wątki sportowe³ w licznych swoich pismach obejmujących 35 dialogów, nawiązywał do dwóch umiejętności ludzkiej natury: muzyki⁴ i gimnastyki. W trzeciej księdze *Państwa* postulat wszechstronnego i harmonijnego wychowania człowieka – tak pod względem fizycznym, jak i intelektualnym – przedstawił w następujących słowach:

Ponieważ są dwa takie pierwiastki w człowieku, więc jakiś bóg, miałbym ochotę powiedzieć, dał ludziom dwie umiejętności: muzykę i gimnastykę; dla temperamentu i dla umiłowania mądrości. Nie dla ciała i duszy, chyba tylko ubocznie, ale dla tych dwóch pierwiastków, aby z sobą harmonizowały i trzeba każdy z nich podciągać lub opuszczać, pokaż nie będą brzmiały tak, jak trzeba⁵.

Przekonania, że gimnastyka kształtuje wyłącznie ciało, a muzyka wyłącznie duszę były błędne. Według Platona one obie są instrumentami doskonalenia osobowości człowieka,

---

2 B. Chrzanowski, *Formy edukacji sportowej w kontekście pedagogiki klasycznego liberalizmu we współczesnym świecie*, „Studies in Sport Humanities” 2014, t. 16, s. 102.

3 Józef Waligóra wskazuje motywy sportowe w twórczości Platona występujące w dialogach *Państwo*, *Laches*, *Prawo* i *Gorasz*; zob. J. Waligóra, *Platon, sport, olimpizm*, [w:] *Logos i etos polskiego olimpizmu*, red. J. Lipiec, Wydawnictwo AWF, Kraków 1994, s. 73.

4 Określenie odnoszące się nie tylko do kultury muzycznej, ale obejmujące szeroki zakres wykształcenia intelektualnego.

5 Platon, *Państwo*, tłum., wstęp i komentarz W. Witwicki, Wydawnictwo Antyk, Kęty 2003, s. 110.

a zarazem wzajemnie się uzupełniającymi składnikami tego samego procesu wychowawczego. Filozof postulował powiązanie tych dwóch elementów, ponieważ tylko one w pełni kształtują duszę człowieka, z natury rzeczy w odmienny sposób ją ulepszając⁶. Umiejętności (muzyki i gimnastyki) zalecał nie lekceważyć, ponieważ:

kto najpiękniej gimnastykę ze służbą Muzom pomiesza i w najlepszej mierze ten napój duszy podać potrafi, o tym może najśluszniej powiemy, że posiada najwyższą kulturę osobistą, jaką służba Muzom kształci, i że najlepszą harmonię osiągnął; o wiele bardziej niż ten, który struny dostrajać potrafi⁷.

Koncepcja człowieka w ujęciu filozofa – według wielu badaczy jego myśli – obrazuje dążenie człowieka do samowyzwolenia w pragnieniu zdobycia harmonii ciała i duszy, zdrowia i cnoty. Platonska koncepcja ładu, typowa dla starożytnej myśli greckiej, dokonała dzieła niezwykłego, kreując ponadczasowy ideał wychowawczy – kalokagatii, czyli człowieka szlachetnego i mądrego (*agathos*) oraz człowieka sprawnego i dzielnego (*kalos*)⁸.

Arystoteles (384–322 p.n.e.), który przez 20 lat był uczniem i towarzyszem Platona twierdził, że człowiek doskonały powinien w równym stopniu posiadać cztery cnoty: dzielność, mądrość, rozważę i sprawiedliwość. Zalety można jedynie zyskać poprzez proces wychowania człowieka, w którym wyodrębnił trzy podstawowe obszary działań: rozwijanie sił fizycznych, wychowanie moralne i kształcenie umysł⁹:

---

6 B.J. Kunicki, *Rozdroża paidei greckiej: Platon i Isokrates*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1987, nr 1, s. 119–132.

7 Platon, *dz. cyt.*, s. 110.

8 I. Bittner, *Filozofia człowieka – zarys dziejów i przegląd stanowisk*, Wydawnictwo AWF, Warszawa 1993, s. 50.

9 S. Litak, *Historia wychowania. Do wielkiej rewolucji francuskiej*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005, s. 32.

należy wychowywać najpierw przez przyzwyczajenie, potem przez rozumowanie, a ciało pierwszej niż umysł, to oczywiście należy młodzież szkolić najpierw w gimnastyce i zapaśnictwie, bo pierwsza z nich nadaje ciału pewną postawę, a druga zaprawia do wysiłków fizycznych¹⁰.

Aktywność fizyczna w ujęciu Arystotelesa była ważnym środkiem do osiągnięcia harmonijnego rozwoju człowieka, kształtując zarówno zdolności moralne, jak i intelektualne. Ten największy pedagog czasów helleńskich wniósł do ideału kalokagatii wartościową myśl, nawiązując do reguły złotego środka, tzn. zalecał umiar w stosowaniu ćwiczeń fizycznych, odwołując się do zdrowego rozsądku i unikania nadmiernych zabiegów w kształtowaniu własnego ciała. Arystoteles krytycznie odnosił się do schematycznego wychowania spartańskiego i zabiegał o ochronę szkoły ateńskiej przed takimi praktykami wychowawczymi. Według jego koncepcji zadaniem ćwiczeń fizycznych jest kształtowanie harmonii ciała, umysłu i wdzięku, a nie brutalności: „Jest rzeczą szaloną – pisał – wychowywać atletów z tępymi głowami, jak to robili Spartanie”¹¹.

Zarówno Platon, jak i Arystoteles sądzili, że współzawodnictwo w procesie wychowania pełni ważną rolę w zdobywaniu arete¹². Akcentowali konieczność istnienia rywalizacji między ludźmi w różnych sferach życia społecznego, w tym również rywalizacji sportowej (igrzyska helleńskie) jako obszaru weryfikacji poziomu rozwoju.

Podobnie rozumował Plutarch z Cheronei (50–120 n.e.), który pisał, że ćwiczeń cielesnych nie należy zaniedbywać, „lecz do szkoły gimnastyki należy chłopców posłać, aby się tam doskonale ćwiczyli i gibkości, i siły ciała nadali”¹³.

---

10 Arystoteles, *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 193.

11 Ł. Kurdybacha, *Historia wychowania*, t. 1, wyd. 2, PWN, Warszawa 1967, s. 91.

12 *Arete* oznaczało ‘cnotę, dzielność i doskonałość’, w starożytnej Grecji było jednym z podstawowych pojęć etycznych.

13 Cyt. za: S. Wołoszyn, *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej*, t. 1, PWN, Warszawa 1965, s. 101.

W swojej myśli o wychowaniu filozof zachwala hartowanie organizmu (dieta, kąpiel, proste życie) oraz wskazuje na zapasy, rzut dyskiem i oszczepem jako ćwiczenia fizyczne szczególnie użyteczne¹⁴. Jest również zwolennikiem wychowania fizycznego dziewcząt (tańce i gra w piłkę), uznając żeńską agonistykę za ekscytujące widowisko dla publiczności. Jednakże, podobnie jak u Platona i Arystotelesa, nie znajduje u niego pochwały nadmierna aktywność fizyczna, która może zaburzyć właściwy rozwój wychowanków: „lecz ćwiczeniami fizycznymi należy umieć tak szafować, aby chłopcy sił nie stargali i do kształcenia ducha stali się niedolnymi”¹⁵.

Deskrypcja roli i znaczenia aktywności fizycznej (gimnastyki) w niektórych antycznych koncepcjach wychowawczych dowodzi, że zaniechanie fizycznej edukacji w ogólnym wychowaniu prowadzi w konsekwencji nie tylko do braku zdrowia czy niedołożności fizycznej, ale może też być podłożem niedostatecznego rozwoju społecznego przez zaburzenie harmonii rozwojowej, jaką powinna charakteryzować się umysłowo-cieleśna natura człowieka¹⁶.

W myśli pedagogicznej średniowiecza jest niewiele treści odnoszących się do aktywności sportowej oraz jej znaczenia w wychowaniu dzieci i młodzieży. Ten niekorzystny stan, wypełniony ideologią umartwiania, nakazywał pogardę wobec potrzeb ciała, co w konsekwencji oznaczało odrzucenie wszelkich form higieny i aprobatywnych zachowań wobec wszelkiej aktywności ruchowej¹⁷.

Tertulian (160–220) był znanym – w negatywnym tego słowa znaczeniu – przedstawicielem pejoratywnego

---

14 B.J. Kunicki, *Kultura fizyczna antycznej Grecji (ideologia, filozofia, nauka)*, <http://www.wbc.poznan.pl/Content/1490/M-317.html#IDA-ABMBF> (dostęp: 1.11.2017).

15 Cyt. za: S. Wołoszyn, *Źródła...*, s. 101.

16 Z. Pańpuch, *Rola sportu w niektórych antycznych koncepcjach wychowawczych*, „Człowiek w Kulturze” 1999, nr 12, s. 164.

17 B.J. Kunicki, *Kultura...*

stosunku chrześcijaństwa do sportu i wszelkich form aktywności z nim związanych. Zwalczając bałwochwalstwo w traktacie *O widowiskach*, jednocześnie dezaprobuje walki gladiatorów, wyścigi w cyrku i zawody sportowe na stadionach, uznając, że są one źródłem wszelkiego zła i pozostają w umysłach ludzkich na całe życie. Apologeta jest zdania, że chrześcijanie powinni wzbraniać się przed takimi widowiskami nie tylko z uwagi na fakt, że są one przedmiotem desakralizacji, ale ich brutalizm ma zły wpływ na wychowanie uczniów i wszystkich wyznawców wiary w Chrystusa¹⁸.

Jeśli pewną jest rzeczą, że wszystkie składniki widowisk pochodzą z bałwochwalstwa, to bez wątpienia przesądzone jest rozstrzygnięcie, że akt wyrzeczenia, jaki składamy przy chrzcie, dotyczy również widowisk, które zaprzędane są diabłu, jego przepychowi i jego [czarnym] aniołom, zaprzędane, rozumie się, przez bałwochwalstwo¹⁹.

W chrześcijańskim średniowieczu troskę o właściwą tężyznę fizyczną przejawiał stan rycerski. W wychowaniu ówczesnych paladynów odwaga i wysoka sprawność fizyczna stanowiły nieodłączny element uzyskania pełnych praw obywatela rycerskiej społeczności²⁰. Analiza dzieł i traktatów pisanych w owym okresie, których autorami byli św. Tomasz z Akwinu i św. Augustyn, dowodzi, że kanonizowani chrześcijańskiego Kościoła także byli żywo zainteresowani fizyczną sferą ciała ludzkiego, nadzwyczaj często używając

---

18 M. Bieniek, *Ideał chrześcijanina w świetle pism Tertuliana*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2011, s. 86–88.

19 Cyt. za: P. Mazur, *Sport i wychowanie fizyczne w myśli pedagogicznej*, [w:] *Wychowanie przez sport. Wielość spojrzeń i doświadczeń*, red. tenże, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Chełm 2014, s. 13; Tertulian, *Wybór pism*, tłum. W. Kania, E. Stanula, W. Myszor, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1970.

20 R. Polak, *Kultura fizyczna i sport w cywilizacji łacińskiej*, „Człowiek w Kulturze” 2000, nr 13, s. 245–266.